

Jujnovića špilja (Kozica, Biokovo) i njezini pretpovijesni posjetitelji

Stašo Forenbacher

POLOŽAJ I OPIS ŠPILJE

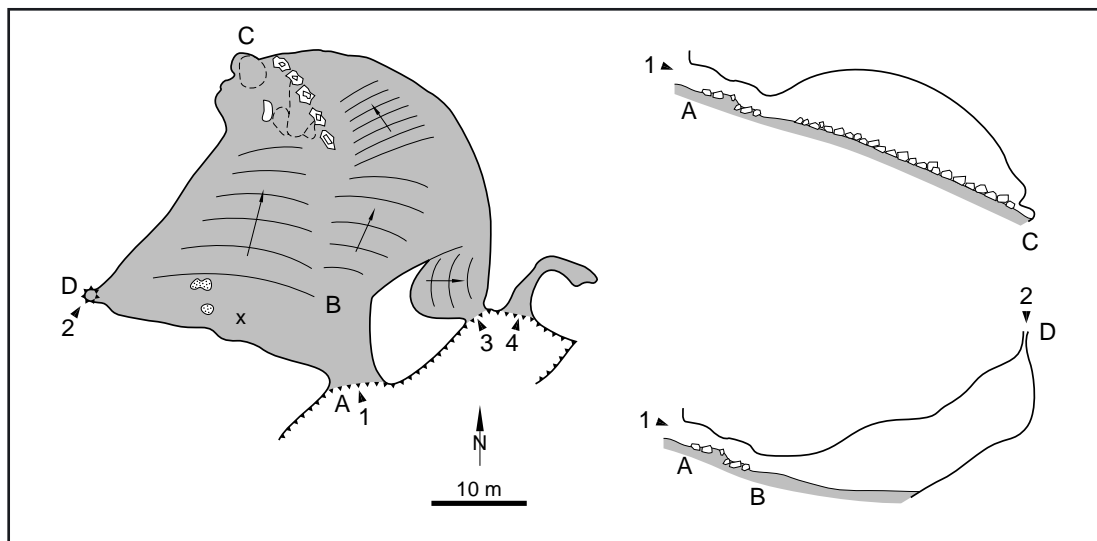
Jujnovića špilja nalazi se u zaleđu Biokova, nedaleko od mjesta Kozice (na cesti Zagvozd - Vrgorac), unutar Parka prirode Biokovo. Smještena je pri sjevernom, kontinentalnom podnožju planine, na 420 m nadmorske visine.

Za znanstvenu javnost špilja je otkrivena 27. 4. 2002. u sklopu biospeleoloških istraživanja koja se provode u suradnji Hrvatskog biospeleološkog društva i Parka prirode Biokovo. Špilju su prema informacijama Vilima Šabića potražili B. Jalžić, R. Ozimec i I. Pavlinić. Tada je prikupljena većina na ovom mjestu predstavljenih arheoloških nalaza. Zahvaljujem im što su mi ljubazno stavili na raspolaganje svoju speleološku dokumentaciju, kao i same nalaze koji su tema ovog članka.

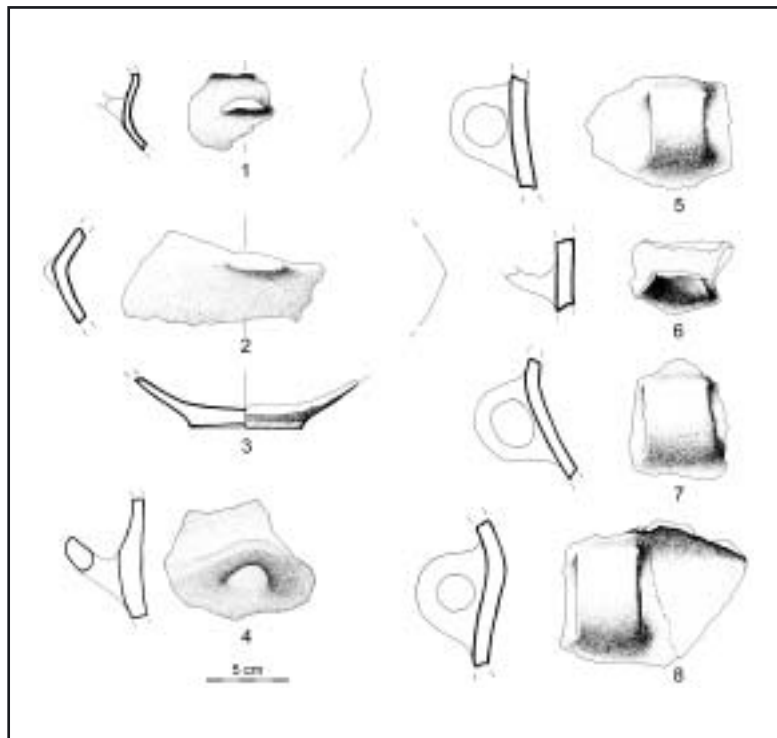
Špilja ima dva horizontalna i jedan vertikalni ulaz (slika 1). Horizontalni ulazi gledaju na jug-jug-istok i razmjerno su veliki (zapadni, veći ulaz širok je oko 5 m i visok oko 2,5 m). Objekt se sastoji od

prostrane dvorane približno ovalnog tlocrta, duge gotovo 35 m i široke preko 40 m. Čitava dvorana donekle je osvijetljena danjom svjetlošću koja u nju dopire kroz ulazne otvore. Tlo u njoj strmo pada od ulaza prema unutrašnjosti, pa maksimalna denivelacija do njenog dna iznosi oko 15 m. Najveći dio tog prostora prekriven je humusom i kamenim blokovima koji su mjestimično prekriveni sigastim saljevima. Pod blokovima pri dnu dvorane otvara se niski ulaz u manji kanal i dvoranicu. Nekoliko metara istočnije nalazi se ulaz u još jedan zasebni mali objekt koji se u obliku uskog zakrivljenog kanala pruža oko 12 m prema sjeveru i istoku.

Biospeleolozi su prilikom svojih istraživanja zamijetili da u špilji na površini tla leži veći broj ulomaka grube, rukom rađene lončarije. Ti su ulomci bili razasuti po čitavoj dvorani, naoko bez ikakvog reda. Nedaleko od zapadnog ulaza, na mjestu koje je na tlocrtu špilje označeno križićem, nađeno je pedesetak artefakata od cijepanog kamena. Veća ošteće-

Tlocrt i presjeci Jujnovića špilje (topografski snimila i crtala J. Bedek, mjerio M. Lukić)

Dijagnostička lončarija iz Jujnovića špilje

nja površine tla nisu primijećena, pa izgleda da u nedavnoj prošlosti nitko nije kopao u špilji.

Većina arheoloških nalaza ostavljena je ondje gdje je zatečena, kako se ne bi nepotrebno narušavao integritet nalazišta. Za prvu informaciju prikupljen je uzorak od deset ulomaka lončarije i četiri artefakta od cijepanog kamena.

OPIS ARHEOLOŠKIH NALAZA LONČARIJA

Prikupljeni ulomci potječu od najmanje 8 različitih posuda. Među njima se ističu dijagnostički komadi (slika 2): (1) ulomak veće šalice (promjera oko 15 cm) s trakastom ručkom, (2) ulomak bikonične posude (duboke zdjele?) srednje veličine (promjera oko 25 cm) s malim vodoravnim drškom na trahu, (3) ulomak ravnog dna posude srednje veličine, (4) ulomak veće posude s vodoravnom, prema gore zakošenom ručkom i (5-8) ulomci četiriju različitih većih posuda (dubljih lonaca?) s vertikalnim trakastim ručkama na trahu ili ramenu.

Vremenska pripadnost ovih nalaza može se približno odrediti usporedbom sa sličnim nalazima čija je starost poznata. Radi se o neukrašenom posuđu jednostavnih, funkcionalnih oblika, kakvo se duž obale istočnog Jadrana i u njenom zaleđu upotreb-

ljavalo kroz razmjerno dugo razdoblje. Prema općim stilističkim obilježjima može ga se pripisati srednjem ili kasnom brončanom dobu, ili čak početku željeznog doba, što bi otprilike odgovaralo vremenu između 1500. i 500. godine prije Krista.

U zaleđu Dalmacije lončarija ovih razdoblja dosta je slabo poznata, stoga analogije za nalaze iz Jujnovića špilje moramo potražiti prilično daleko. Slično posuđe pojavljuje se dublje u unutrašnjosti, u kasnobrončanodobnim slojevima naselja Varvare na vrelu Rame (Čović, 1983), kao i u mnogim ličkim špiljama, na primjer u Donjoj Cerovačkoj špilji kod Gračaca, Jozginoj pećini kod Ličkog Trnovca i Horvatovoj špilji (među arheolozima bolje poznatoj pod imenom Bezdanjača) kod Vrhovina (Drechsler-Bižić, 1970, 1980, 1987).

CIJEPANI KAMEN

Prikupljeno je ukupno 49 artefakata od cijepanog kamena (tablica 1). Od toga je osam alatki, dok je ostalo otpad (jezgre, debitaž i lomljevina). Jedna jedina jezgra posve je mala i iscrpljena (slika 3:9). Debitaž se sastoji od 5 sječiva i 16 odbojaka. Odbojci su mali i nepravilni i svi, osim jednoga, izduženog oblika. Sječiva se od njih razlikuju jedino time što su još izduženija (dužina im je barem dva puta veća od širine). Kao lomljevina klasificirano je 14 amorfnih komada i 5 komadića sitneža (odbojaka manjih od 15 mm).

Tablica 1.
Klasifikacija artefakata od cijepanog kamena

klasa	n	%
ALATKE	8	16,3
JEZGRE	1	2,0
DEBITAŽ	21	41,9
LOMLJEVINA	19	38,8
SVEGA	49	100

Više od polovice alatki izrađeno je na sječivima. Ovamo spadaju čeono strugalo na obostrano retuširanom sječivu (slika 3:1), jednostrano ili obostrano retuširani segmenti sječiva (slika 3: 3-5), te marginalno retuširano grebenasto sječivo (slika 3: 2). Neka od tih sječiva bila su prilično izdužena, pravilnog (»prizmatičnog«) oblika. Kratki bifacijalni retuš na proksimalnom kraju (slika 3:1,3) sugerira učvršćivanje u držak, dok nepravilni inverzni mikroretuš ukazuje na intenzivnu upotrebu alatke. Preostale tri alatke su koso prikraćeno sječivo vrlo malih dimenzija (slika 3:6), udubak (slika 3:7) i retuširani odbojak (slika 3:8).

Artefakti su izrađivani od dvije vrste silikatne sirovine. Jezgra, skoro sav debitaž i lomljevina, kao i poneka alatka (na primjer, slika 3:6,8), napravljeni su od sivog ili sivosmeđeg rožnjaka slabe ili osrednje kvalitete. Sudeći po njihovim malim dimenzijama, koje gotovo nikad ne prelaze 30 mm, ova sirovina nalazila se u prirodi u razmjeni malim »paketima«. Takav rožnjak često se pojavljuje uklopljen u karbonatne stijene Dinarida. Sudeći po obliku debitaža, te udarnih ploha i ožiljaka, cijepalo ga se vrlo jednostavnom tehnikom, najvjerojatnije izravnim udaranjem tvrdim čekićem, a katkad i bipolarnim udaranjem. Čini se da je cilj tog postupka bio proizvesti izduženi debitaž od razmjerno loših, malih komada sirovine. Istrošena jezgra i drugi otpad svjedoče o cijepanju u samoj špilji, no mali broj komada s okorinom (svega dva) ukazuje na to da se primarno uklanjanje okorine ipak obavljalo negdje drugdje, po svoj prilici bliže samom ležištu sirovine.

Druga vrsta sirovine je smeđi ili blijedožučkastosmeđi poluprozirni rožnjak bolje kvalitete. Ova sirovina znatno je rjeđe zastupljena, a ograničena je uglavnom na alatke izrađene na prizmatičnim sječivima. Sudeći po njihovim većim dimenzijama (katkad preko 70 mm), kao i po znatno sofisticiranijoj i zahtjevnijoj tehnologiji njihove izrade, ta se sirovina morala nalaziti u većim prirodnim »paketima«. Lako je moguće da nije lokalnog porijekla, već da su se gotove alatke od tog materijala donosile ili nabavljale razmjenom iz veće udaljenosti.

Podaci s drugih istočnojadranskih nalazišta ukazuju na to da alatke od cijepanog kamena uglavnom izlaze iz upotrebe nakon ranog brončanog doba. Stoga takve nalaze iz Jujnovića špilje vjerojatno ne treba dovoditi u vezu s gore opisanom kasnobrončanodobnom lončarijom. Prizmatična sječiva tipičan su proizvod neolitika ili bakrenog doba (otprilike, razdoblja između 6000 i 2500 godina prije Krista), dok preostale slabo definirane alatke i sitni otpad nisu pobliže vremenski određivi.

Neki od artefakata, uključujući i alatku na slici 3:1, možda bi mogli biti i stariji (gornjepaleolitički).

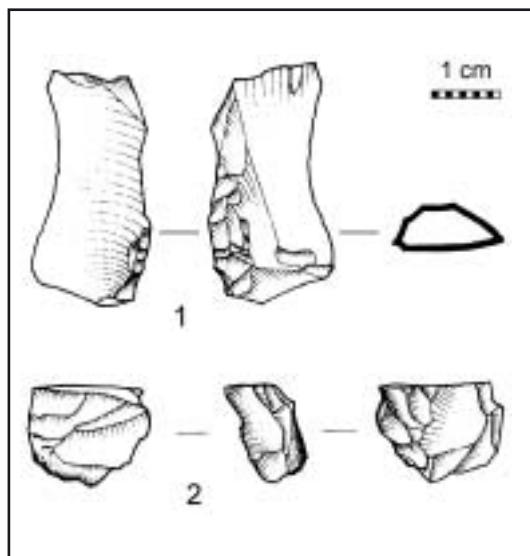
Na to navode njihova formalno-tipološka obilježja, te zaobljeni bridovi među ožiljcima od odbojaka i izrazit sjaj svih površina koji su nastali nekakvim (vjerojatno, prirodnim) abrazivnim djelovanjem. Na žalost, to samo po sebi ne može poslužiti za procjenu starosti, jer ne znamo o kakvom je procesu trošenja riječ. Budući da se radi o svega nekoliko nalaza prikupljenih s površine, valja oprezno zaključiti da svi artefakti od cijepanog kamena vjerojatno pripadaju neolitiku ili bakrenom dobu, iako nije isključeno da su pojedini od njih i stariji.

ARHEOLOŠKA INTERPRETACIJA NALAZIŠTA

Prikupljeni arheološki nalazi potiču na razmišljanje o tome što su pretpovijesni posjetitelji mogli tražili u Jujnovića špilji.

Ljudi nisu nikad trajno živjeli u špiljama, ali su ih iz različitih pobuda oduvijek posjećivali. Najčešće su ih koristili jednostavno kao zaklon od hladnoće ili nevremena. Gotovo da nema špilje u koju se može zakloniti, a da se u njoj ne nađu tragovi pretpovijesnih posjetitelja. U brdskim krajevima, gdje je zaklon gotovo uvijek dobrodošao, bit će naročito privlačne špilje čiji su ulazi osunčani i okrenuti prema jugu. Tako je okrenut i ulaz u Jujnovića špilju, a činjenica da se nalazi se u sjevernoj, osojnoj (hladnoj) padini Biokova čini tu špilju još zanimljivijom za zankljanje.

Lijevo iza ulaza nalazi se zaravnjen i donekle osvijetljen prostor, pogodan za privremeni boravak (slika 4). Dublji dijelovi dvorane manje su privlačni, jer je tlo ondje strmo i kamenito, prostor je sve mrač-

Primjeri cijepanog kamena iz špilje

niji i vlažniji, a zimi se pri njenom dnu skuplja hladan zrak. Ulomci keramike mogli su onamo dospjeti već u davnini, odbacivanjem dijelova razbijenih posuda ili, nakon toga, prirodnim procesima - erozijom kulturnog sloja koji se nakupio pri ulazu i njegovim transportom niz padinu. Daljem rasipanju i usitnjavanju ulomaka doprinijele su životinje i ljudi koji su povremeno posjećivali špilju tijekom posljednja tri tisućljeća.

Na temelju skupljenih predmeta možemo ponešto naslutiti o aktivnostima koje su se odvijale u špilji. Pri tom moramo biti oprezni, jer je uzorak malen, a njegova reprezentativnost dvojbena. Zemljane posude različitih oblika i veličina (šalice, zdjele i veći lonci) mogle su se koristiti za piće, pripremanje i serviranje hrane, te za spremanje zaliha. Izrađevine od cijepanog kamena svjedoče o svakodnevnim aktivnostima kao što su izrada, održavanje i uporaba alatki oštih bridova, namijenjenih rezanju i struganju. Sve su te aktivnosti u skladu s pretpostavljenom funkcijom špilje kao povremenog ili privremenog zaklona.

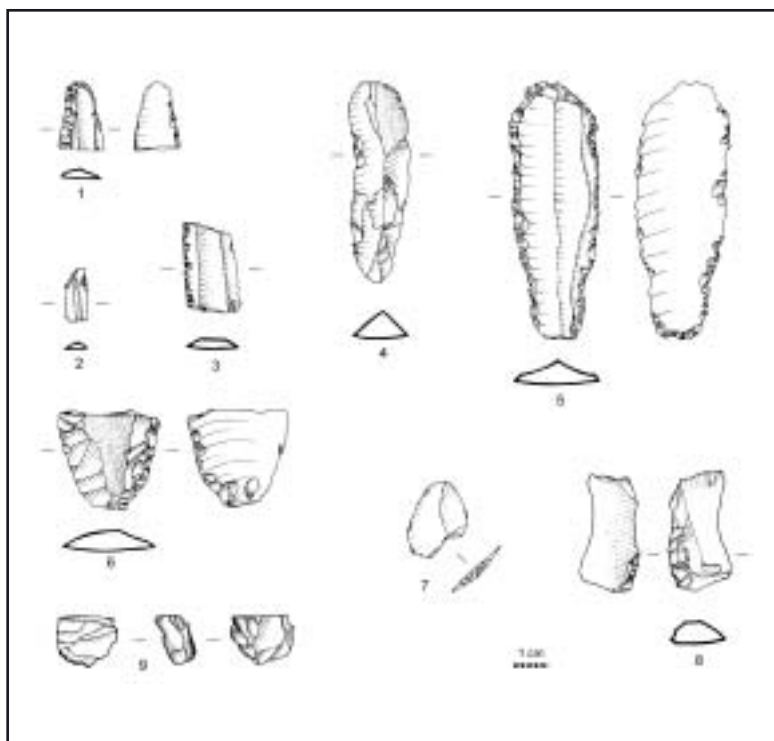
Veći broj razmjerno velikih posuda koje su mogle služiti za spremanje zaliha navodi na pomisao da je špilja mogla poslužiti i kao skrovište ili zbjeg. Na takvu pomisao navodi i činjenica da je špilju

teško naći, jer se njeni razmjerno veliki ulazi nalaze ispod razine padine terena, pa su uočljivi tek iz neposredne blizine. Nije naodmet spomenuti i to da su speleolozi, koji već dugi niz godina sustavno obilaze ovo područje, tek nedavno saznali za Jujnovića špilju, čije je postojanje bilo prikrivano kao svojevrsna lokalna tajna.

U krajevima koji su povremeno izloženi suši, u špilje se često odlazilo po vodu - jasno, u one s većim nakapnicama ili vodotocima. U Jujnovića špilji ih nema, pa snabdijevanje vodom možemo isključiti kao povod za posjete. Napokon, nesumnjivo je da su pojedine špilje služile kao žarišta rituala. Prepoznavanje arheoloških tragova pretpovijesnih ritualnih aktivnosti nije nimalo jednostavno i pretpostavlja sustavno prikupljanje obilja detaljnih podataka. U našem slučaju, skromni podaci kojima raspolazemo ne dozvoljavaju nam niti da pokušamo argumentirati takvu mogućnost, ali je a priori ne smijemo niti odbaciti.

Pretpovijesni stanovnici zaleđa Biokova vjerojatno su dolazili u blizinu špilje obavljajući svoje svakodnevne poslove. Većina tih poslova bila je vezana uz stočarstvo i zemljoradnju na kojima se temeljilo brončanodobno gospodarstvo. Tada, kao i danas, prirodni potencijal ovog kraja znatno je više pogodovao uzgoju ovaca i koza nego obradi zemlje. Prostrani pašnjaci postojali su u višim dijelovima planine, a po svoj prilici i na njenim nižim obroncima i u dolinama u okolici špilje. Visinski pašnjaci zimi su bili pod snijegom, dok su nizinski pašnjaci ljeti bili spaljeni od suše. Zbog toga se stada moglo prehraniti jedino sezonskim kretanjima između nizinskih i visinskih pašnjaka. Pri tom je Jujnovića špilja mogla poslužiti kao prigodno odmorište i zaklon pastirima, ali i povelikim stadima njihovih ovaca i koza. Praksa sezonskih kretanja i korištenja špilja za torove održala se u mnogim dinarskim planinama sve do današnjih dana (Forenbauer, 1996).

Predložena tumačenja su preliminarna, podložna izmjenama i nadopunama do kojih će sigurno doći

Nalazi cijepanog kamena

Zaravnjen prostor lijevo iza ulaza u špilju

foto: Branko Jalžić

ako se nalazište sustavno arheološki istraži. Sudeći prema arheološkim nalazima prikupljenim s površine, špilja je bila barem povremeno posjećivana kroz razdoblje koje obuhvaća više tisuća godina, od neolitika do brončanog doba. Najčešći posjetitelji vjerojatno su bili pastiri koji su se u određeno doba godine koristili špiljom kao zaklonom, a možda i kao skrovištem pred opasnošću.

Zahvaljujući pažnji i razumijevanju speleologa, arheolozi su postali bogatiji za još jedan podatak o korištenju špilja dalmatinskog zaleđa u pretpovijesti. Prikupljena građa je skromna, ali jasno ukazuje na arheološki potencijal Jujnovića špilje. Prema našim saznanjima, to je za sad jedino pretpovijesno špiljsko nalazište unutar Parka prirode Biokovo.

LITERATURA

- Čović, B., Prelazna zona. U Čović, B. (ur.): Praistorija jugoslavenskih zemalja, sv. 4, 390-412. Sarajevo: ANUBiH, 1983.
- Drechsler-Bižić, R., Cerovačka donja spilja (iskopavanja 1967. godine). Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu (3. serija) 4: 93-110, 1970.
- Nekropola brončanog doba u pećini Bezdanjači kod Vrhovina. Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu (3. serija) 12-13: 27-78, 1980.
- Istraživanje Jozgine pećine u Trnovcu Ličkom (Problematika veza Like s istočnom i zapadnom obalom Jadrana). Arheološki radovi i rasprave 10: 53-72, 1987.
- Forenbauer, S., Das Velebit-Gebirge. Die 9000-jährige Geschichte von Menschen, Ziegen und Schafen in einer Gebirgskette an der Adriaküste. Das Altertum 41: 211-226, 1987.

JUJNOVICA CAVE (KOZICA, BOKOVO) AND ITS PREHISTORIC VISITORS

A small collection of archaeological finds was recovered recently from the surface of Jujnovica Cave in middle Dalmatian hinterland. Formal typological characteristics of the relatively numerous potsherds indicate that people frequently visited the cave during the Late Bronze Age, while a few flaked stone artefacts testify of occasional earlier visits. Shepherds were probably the most common visitors. They would have used the cave as a shelter for themselves and their herds during seasonal migrations between highland and lowland pastures. Alternatively, the cave may have served as a hideout, since its entrance is well hidden from view. For the time being, Jujnovica Cave is the only known prehistoric cave site located within the borders of Biokovo Nature Park.